

УДК 338.48

К. С. Ємельянова

ПРОБЛЕМИ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ КРУЇЗНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Ресурсне забезпечення діяльності туристичних підприємств у національній економіці відіграє важливу роль, адже впливає на виробництво туристичного продукту та на його якість. Все це обумовлює актуальність дослідження ресурсного забезпечення сфери круїзного туризму в Україні.

Сутність туристичних ресурсів, їх характеристика та їх класифікація досліджуються в наукових роботах О. А. Воробйової, В. Ф. Семенова, Д. С. Ушакова, І. М. Школи та ін. [1; 2; 4; 5]. Зазначені автори використовують різні підходи до класифікації туристичних ресурсів, засновані або на факторах виробництва, або на способі їх виробництва.

Незважаючи на велику кількість різних підходів до класифікації туристичних ресурсів, відсутня характеристика забезпеченості туристичними ресурсами спеціалізованих видів туризму.

Тому метою статті є дослідження стану забезпеченості туристичними ресурсами сфери круїзного туризму в Україні, яка розвивається швидкими темпами на світових туристичних ринках.

Туристичні ресурси — це сукупність економічних, природних, кліматичних, трудових факторів, що використовуються у процесі створення туристичного продукту. Саме туристичні ресурси забезпечують ефективність розвитку того чи іншого регіону, національної економіки. До туристичних ресурсів можна віднести майже будь-який об'єкт, який здатний формувати туристичний інтерес у споживачів.

Туристичні ресурси характеризуються за наступними критеріями: екскурсійна привабливість, клімат, доступність, спосіб використання, соціально-демографічні характеристики, пейзаж, екологічна привабливість, надійність, місткість.

В. Ф. Семенов зазначає, що повний перелік туристичних ресурсів виглядає таким чином [1]: рекреаційно-туристичні, фінансові ресурси, трудові ресурси, підприємницькі ідеї, інновації, інформація, знання.

Д. С. Ушаков об'єднує туристичні ресурси в такі групи [2]: грошові (інвестиційні) ресурси, матеріальні активи, нематеріальні активи, трудові ресурси (персонал).

Туристичні ресурси з точки зору власності можуть бути власними або природними для туристичного підприємства та тими, які необхідно придбати. В цьому сенсі постачальники різних ресурсів суттєво впливають на туристичні компанії. Необхідно також розрізняти постачальників різних ресурсів, адже взаємовідносини з кожним із них суттєво відрізняються.

Перелік факторів, які характеризують постачальників, містить у собі такі:
1) оцінка кон'юнктури ринку певного ресурсу;

- 2) характеристика власне ресурсу (його обсяг, наявність, можливість доступу тощо);
- 3) розподіл ресурсів між постачальниками, можливості доступу на ринок, аналіз конкурентної ситуації;
- 4) оцінка важливості даного ресурсу для виробництва туристичного продукту, оцінка залежності підприємства від конкретного постачальника;
- 5) можливості використання товарів-субститутів;
- 6) кількість підприємств, які можуть постачати товари-субститути, та вартість таких товарів;
- 7) оцінка рівня конкуренції на ринку по використовуваним ресурсам;
- 8) оцінка організаційно-економічних проблем підприємства-постачальника, його системи постачання.

Процес формування туристичних ресурсів об'єднує такі етапи:

- 1) визначення потреби в тих чи інших ресурсах, оцінка їх обсягу та визначення способу, за допомогою якого ця потреба може бути задоволена;
- 2) вибір конкретного постачальника, який здатний найбільш оптимально задовольнити потребу;
- 3) процес придбання ресурсів (укладання та виконання контрактів).

Всі зазначені ресурси в тій чи іншій мірі використовуються у процесі рекреаційно-туристичної діяльності. Ступінь використання напряму залежить від виду туристичної діяльності. Від рівня забезпеченості туристичними ресурсами країни залежить її привабливість для туристів і, як наслідок, місце на міжнародному туристичному ринку.

Туристичні ресурси в широкому значенні розподіляються на три категорії: природні, антропогенні та змішані. У свою чергу природні ресурси розділяють на рекреаційні, бальнеологічні, специфічні (табл. 1).

Таблиця 1

Природні та антропогенні (інфраструктурні) ресурси

Природні	Антропогенні
Клімат	Портова інфраструктура
Морська вода	Марини
Морська флора і фауна	Пляжна інфраструктура
Прибережні території	Морські транспортні засоби
Підводні ландшафти	Мережа закладів обслуговування, розміщення

Окремі види морського туризму використовують ресурси з різним ступенем інтенсивності (табл. 2). В цілому під морським туризмом автор розглядає туристичну діяльність, пов'язану з використанням природних ресурсів моря. Поняття морського туризму тісним чином пов'язане з спеціалізованими видами туризму, в тому числі круїзним туризмом, який являє собою туристичну послугу, засновану на використанні водних видів транспорту.

Таблиця 2

Значущість ресурсів для різних видів морського туризму

Види морського туризму	Природні ресурси	Антропогенні ресурси	Змішані ресурси
Круїзний		+	
Яхтинг		+	

В загальному сенсі під антропогенними ресурсами розуміють ті ресурси, що були штучно створені людиною та являють інтерес з точки зору споживачів. В табл. 2 під антропогенними ресурсами ми розглядаємо здебільшого інфраструктурні ресурси, які забезпечують формування морського туристичного продукту.

Морський туризм характеризується тим, що його різновиди в більшому ступені залежать від природних ресурсів. Однак круїзний туризм, як найбільш капіталомісткий з морських видів туризму, більш тісно пов'язаний з антропогенними (інфраструктурними) ресурсами — портовою інфраструктурою, комфортабельністю круїзних лайнерів. На другому місці з точки зору інфраструктурної орієнтованості знаходиться яхтинг, адже для його розвитку необхідно забезпечити функціонування сучасних марин з широким спектром послуг. Дайвінг, у свою чергу, є комбінованим з точки зору використання природних та антропогенних ресурсів, тобто використовує змішані ресурси.

Наявність природних ресурсів залежить від географічного розташування країни, її кліматичних умов. Штучно набути чи створити природні туристичні ресурси можливо лише за умови значних капіталовкладень, саме тому вони являють собою найбільший інтерес при формуванні туристичних потоків.

Антропогенні туристичні ресурси залежать від людської діяльності та найбільш розповсюджені в промислово розвинутих країнах світу, адже потребують використання сучасних технологій виробництва, додаткових фінансових ресурсів для виробництва або підтримки в належному стані тощо.

Змішані туристичні ресурси, або природно-антропогенні являють собою об'єкти, штучно створені людиною на основі природних ресурсів.

Проблема використання туристичних ресурсів пов'язана з тим, що складно встановити або оцінити плату за їх використання, адже вони є суспільними за своєю суттю. Крім того, необхідно визначити розмір плати організаціями, які використовують зазначені ресурси, податкових внесків до державного чи місцевого бюджету.

Підсумовуючи зазначене, умовно туристичні ресурси можна поділити на три групи: туристично-рекреаційні ресурси, трудові ресурси, інфраструктурні ресурси.

Проаналізуємо наявність туристичних ресурсів, які забезпечують розвиток сфери круїзного туризму, в Україні.

Туристично-рекреаційні ресурси — це елементи довкілля, об'єкти антропогенної діяльності, які являють собою певний туристичний інтерес завдяки власній оригінальності, індивідуальності, естетичній привабливості тощо. З точ-

ки зору круїзного туризму туристично-рекреаційними ресурсами вважаються здебільшого водні ресурси, адже саме вони складають основу розвитку цього виду туристичної діяльності.

Усі води (водні об'єкти) на території України, згідно з Водним кодексом, є водним фондом країни. До цього фонду належать:

- 1) поверхневі води: природні водойми (озера), водотоки (річки, струмки), штучні водойми (водосховища, ставки і канали), інші водні об'єкти;
- 2) підземні води та джерела;
- 3) внутрішні морські води та територіальне море.

В Україні є в наявності всі зазначені групи водних ресурсів. Так, в країні налічується 63 119 річок, у тому числі великих (площа водозбору більше 50 тис. км²) — 9, середніх (від 2 до 50 тис. км²) — 81, малих (менше 2 тис. км²) — 63 029. Загальна довжина річок становить 206,4 тис. км, з них 90 % припадає на малі річки. Водні ресурси України формуються за рахунок притоку транзитних річкових вод із зарубіжних країн, місцевого стоку і підземних вод. За багаторічними спостереженнями потенційні ресурси річкових вод становлять 209,8 км³, з яких лише 25 % формуються в межах України, решта надходить з Російської Федерації, Білорусі, Румунії. Прогнозні ресурси підземних вод становлять 21 км³. Проте територіальний розподіл водних ресурсів не відповідає розміщенню водоемних галузей господарського комплексу. Найбільша кількість водних ресурсів (58 %) зосереджена в річках басейну Дунаю у прикордонних районах України, де потреба у воді не перевищує 5 % її загальних запасів. Найменш забезпечені водними ресурсами Донбас, Криворіжжя, де зосереджені найбільші споживачі води. Доступні для широкого використання водні ресурси формуються переважно в басейнах Дніпра, Дністра, Сіверського Дінця, Південного і Західного Бугу, а також малих річок Приазов'я та Причорномор'я. При цьому Одеська область складає виключення із правила, адже на її території зосереджені як річкові, так і морські водні ресурси, що формує серйозну основу для розвитку круїзного туризму.

Таким чином, забезпеченість України туристично-рекреаційними ресурсами для розвитку круїзного бізнесу можна вважати задовільною.

Трудові ресурси, як складовий елемент туристичних ресурсів, також присутній в достатній кількості. Проте, на відміну від туристично-рекреаційних ресурсів, потребує додаткових капіталовкладень з боку зацікавлених в цьому підприємств та держави.

Персонал туристичних підприємств формується під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів, найбільш значущими з яких є юридичні та моральні принципи суспільства, особливості ринку праці та продукції, що виробляється. Трудові ресурси туристичних підприємств являють собою частку працездатного населення, яка за своїми віковими, фізичними та освітніми даними відповідає потребам туристичних підприємств.

Згідно з даними Ради з міжнародних подорожей та туризму, в 2011 р. в Україні сфера подорожей та туризму забезпечила 371 000 робочих місць, або 1,8 % загальної зайнятості [3]. Цей показник є недостатньо високим порівняно

з іншими країнами. Так, в країнах ЄС в 2011 р. туристична сфера забезпечила 7 281 000 робочих місць, або 3,3 % загальної зайнятості населення. До 2022 р. в країнах ЄС планується збільшення цього показника на 1,3 %, тобто кількість робочих місць в туристичній сфері складе 8 299 000. По конкретних країнах ЄС частка зайнятих в туристичній сфері суттєво різниться (табл. 3).

Таблиця 3

Вплив туризму на зайнятість по країнах світу у 2011 р.

Країна	Кількість робочих місць, од.	Частка загальної зайнятості, %
Велика Британія	938 500	3
США	5 878 000	4,1
Франція	1 155 000	4,3
Італія	888 500	3,8
Болгарія	101 000	3,3
Румунія	184 500	2,2
Росія	954 000	1,3
Україна	351 500	1,7

Така різниця в кількості робочих місць в туристичній сфері по країнах ЄС та в Україні пов'язана з тим, що, по-перше, прибуток у вітчизняній туристичній сфері є недостатньо високим порівняно з іншими країнами. До того ж традиційно в Україні з Росією, які є промислово-орієнтованими країнами, сфера послуг займає відносно невеликий сегмент національної економіки. Крім того, недостатня кількість робочих місць пов'язана з малою кількістю програм підготовки кваліфікованих кадрів у сфері туризму. Зазначені програми підготовки кадрового персоналу сфери круїзного туризму повинні базуватися на наступних принципах: глибина, системність, послідовність, постійність, практична значимість, контроль за її рівнем.

Саме такий підхід до процесу навчання та підвищення кваліфікації працівників сфери круїзного туризму дозволив би, на нашу думку, сформувати більш кваліфіковані кадри та підвищити рівень ефективності діяльності туристичної сфери в цілому.

Щодо інфраструктурних ресурсів, то саме ця складова туристичних ресурсів стримує розвиток круїзного бізнесу в Україні, адже застаріла вітчизняна інфраструктура не спроможна забезпечити перевезення круїзних пасажирів.

І. М. Школа під туристичною інфраструктурою розуміє «стійку сукупність матеріально-речових елементів, які створюють загальні умови для раціонального відпочинку туристів» [4, 148]. Він також зауважує, що інфраструктуру туристичної індустрії не слід розглядати як окрему сферу економіки. Незважаючи на те, що вона має окремі характерні риси та відрізняється від інших сфер бізнесу, «не можна прийняти цю обставину як зручну причину для її відділення від управлінської практики і процедур, застосовуваних у інших сферах економіки» [4, 149].

О. А. Воробйова під туристичною інфраструктурою розуміє «сукупність елементів, які забезпечують функціонування та взаємодію суб'єктів цієї сфери і регулюють рух матеріальних, фінансових, інформаційних потоків між ними та зовнішнім середовищем» [5, 167].

В загальному вигляді туристична інфраструктура виконує дві функції:

- 1) забезпечення взаємодії всіх учасників туристичного ринку;
- 2) регулювання матеріальних, фінансових, інформаційних потоків.

Обидві функції взаємопов'язані, адже спрямовані на виробництво туристичного продукту. Функція забезпечення взаємодії суб'єктів туристичного ринку має пасивний характер, тому, що створює благодатні умови для функціонування туристично-рекреаційної системи та пов'язаних із нею секторів економіки. Друга функція, якою є регулювання різноманітних потоків між учасниками туристичного ринку, навпаки має активний характер. Це пов'язано з тим, що туристично-рекреаційна сфера є в даному випадку основним об'єктом її впливу.

Структура туристичної інфраструктури, кількість та якість її об'єктів залежать від потреб учасників конкретного туристичного ринку. Проте можна виділити основні елементи, які так чи інакше в різних варіаціях входять до туристичної інфраструктури. В загальному вигляді туристична інфраструктура може бути наведена на рис.

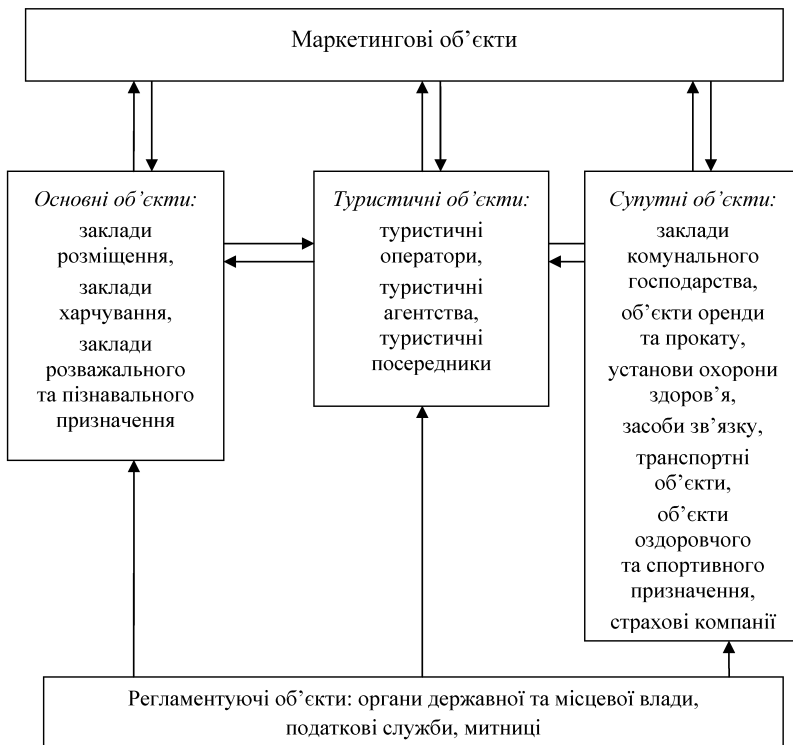

Рис. Структура туристичної інфраструктури

Розвинута туристична інфраструктура повинна мати у своєму складі мережу комфортабельних готелів та інших баз розміщення, сучасні транспортні засоби, розвинену мережу підприємств харчування, обладнані вокзали та аеропорти, об'єкти для дозвілля (клуби, театри) тощо. Тобто умовно туристичну інфраструктуру можна поділити на два сектори:

1) основні суб'єкти туристичного бізнесу: туристичні агентства, туристичні оператори, готелі та інші засоби розміщення;

2) допоміжні суб'єкти туристичного бізнесу: авіакомпанії, транспортні компанії, підприємства торгівлі та зв'язку, дорожні та комунальні служби, прикордонні і митні служби. Іншими словами, можна виділити 2 види інфраструктури — туристичну і загальну. Обидва види залежать один від одного і впливають на розвиток туризму в країні. Крім того, загальну інфраструктуру необхідно адаптувати під туристичні цілі.

Наразі інфраструктура може бути представлена наступним чином: виробнича, соціальна, рекреаційна, фінансова тощо.

Різні види інфраструктури можна адаптувати до круїзного туризму, проаналізувавши їх стан в Україні (табл. 4).

Це дозволить виділити найбільш важливі проблеми, що заважають становленню та розвитку круїзного туризму в країні та напрями державної політики, спрямовані на їх усунення.

Таблиця 4

Види інфраструктури в круїзному туризмі

Елемент інфраструктури	Сутнісні характеристики	Стан в Україні
Транспортна складова	Кількість та якість морських та водних шляхів, круїзних лайнерів	Україна має унікальний набір морських та водних шляхів, проте вони орієнтовані здебільшого на транспортне, а не туристичне обслуговування, нерозвинута інфраструктура для прийняття круїзних лайнерів, високий ступінь морального зносу вітчизняного морського та річного флоту
Телекомунікаційна мережа	Поштово-телеграфний зв'язок, телефонний та супутниковий зв'язок	Телекомунікаційна система за своїм розвитком відповідає світовим та європейським стандартам туристичної індустрії
Мережа закладів розміщення і харчування	Заклади, що надають послуги розміщення та харчування для круїзних туристів	В країні склалася мережа закладів розміщення та харчування, є велика кількість неофіційних закладів цієї сфери, проте суто спеціалізованих закладів розміщення для круїзних пасажирів є мало (ботелі, елінги, таймери, кондомініуми). До того ж в Україні, незважаючи на офіційно прийняту зіркову систему класифікації закладів розміщення, продовжує використовуватися система «економ-стандарт-VIP», яка не є уніфікованою з міжнародними системами класифікації закладів розміщення

Закінчення табл. 4

Елемент інфраструктури	Сутнісні характеристики	Стан в Україні
Мережа розважально-екскурсійних закладів	Заклади, що пропонують послуги розважального характеру, та об'єкти екскурсійного призначення	В Україні мережа розважально-екскурсійних закладів є достатньо розвинутою та кількісно великою, проте відносно незначні бар'єри вступу призводять до невисокої якості обслуговування. Щодо об'єктів екскурсійного призначення вони не отримують належної фінансової допомоги з боку держави, а національне законодавство заважає припливу приватних інвестицій
Побутове обслуговування і торгівля	Підприємства оптової та роздрібної торгівлі	Ця діяльність характеризується низьким рівнем якості, великою кількістю стихійних ринків
Безпека	Мережа державних та приватних установ у сфері безпеки на морському та річковому транспорті, а також охорони правопорядку	В Україні з 2011 р. функціонує Державна інспекція з безпеки на морському та річковому транспорті, яка приймає активну участь в розробці міжнародних програм безпеки, ініціює прийняття відповідних національних законів та проектів
Фінансова складова	Сукупність розвинутої системи банкоматів, кредитних та інвестиційних програм для забезпечення безперервності фінансових потоків у сфері круїзного туризму	Наразі склалася досить розвинута система банківських та приватних фінансових установ, проте суттєвою залишається проблема надходження інвестиційних ресурсів, не розвинуті програми фінансування морських подорожей, відсутня система кооперації між туристичними агентствами і кредитними установами

Висновки. Таким чином, ресурсне забезпечення сфери круїзного туризму в Україні можна вважати незадовільним. Проведений аналіз свідчить про те, що одна з найважливіших складових — інфраструктура — залишається майже нерозвинутою. Це суттєвим чином негативно впливає на вітчизняну сферу круїзного туризму, яка не приймає участі в розподілі міжнародних фінансових потоків від цього виду туристичного бізнесу. З метою усунення існуючих проблем та створення сприятливих умов для функціонування суб'єктів круїзного бізнесу необхідні цілеспрямована державна політика, створення спеціалізованих органів для управління круїзною сферою в межах туристично-транспортних кластерів, приплив приватного фінансового капіталу в межах державно-приватного партнерства, що розглядається більш детально в наших подальших роботах.

Література

1. Семенов В. Ф. Державне регулювання та управління регіональним розвитком туризму // Економіка і управління. — 2010. — № 1. — С. 40–44.

2. Ушаков Д. С. Экономика туристской отрасли : учеб. пособие / Д. С. Ушаков. — Ростов н/Д : Изд. центр «МарТ» : Феникс, 2010. — 446 с.
3. World Travel and Tourism Council [Електронний ресурс] // Internet site of World Travel and Tourism Council. — Режим доступу : www.wttc.org/. — Ukraine. Key Facts at a Glance.
4. Воробйова О. А. Проблеми природокористування та сталого розвитку в рекреаційно-туристичній сфері : монографія / О. А. Воробйова, І. М. Дишловий, С. К. Харічков. — О. : ІПРЕЕД НАН України, 2009. — 374 с.
5. Школа І. М. Розвиток туристичного бізнесу регіону : навч. посіб. / І. М. Школа. — Чернівці : Книги — XXI, 2007. — 292 с.

Анотація

Емельянова Е. С. Проблеми ресурсного забезпечення сфери круїзного туризму в Україні. — Стаття.

У статті розглянуто проблеми ресурсного забезпечення сфери круїзного туризму. Досліджено сутність туристичних ресурсів, надано їх характеристику.

Ключові слова: туристичні ресурси, морський туризм, круїзний туризм.

Аннотация

Емельянова Е. С. Проблемы ресурсного обеспечения сферы круизного туризма в Украине. — Статья.

В статье рассмотрены проблемы ресурсного обеспечения сферы круизного туризма. Исследована сущность туристических ресурсов, рассмотрена их характеристика.

Ключевые слова: туристические ресурсы, морской туризм, круизный туризм.

Summary

Yemelyanova K. S. Problems of a resource support the cruise tourism in Ukraine. — Article.

In this paper the problems of a resource support the cruise tourism are considered. The essence of tourism resources, their characteristics are studied.

Keywords: tourist resources, marine tourism, cruise tourism.

УДК 347.754:629.73

Д. Г. Степанович

УКЛАДАННЯ ДОГОВОРУ ОБСЛУГОВУВАННЯ АВІАЦІЙНОЇ ТЕХНІКИ В ДЕРЖАВНІЙ ПРИКОРДОННІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ

В царині сучасного розвитку цивільного законодавства спостерігається розширення кола договірних правовідношень у сфері цивільно-правових відносин, предметом яких є саме не тільки матеріальні об'єкти а й нематеріальні — зокрема, послуги.

Мета статті. Цивільне право розглядає послуги як окремий вид об'єктів цивільних прав, що відрізняються від інших об'єктів. У зв'язку з особливостями послуг як об'єктів усі договори, предметом яких вони виступають, поєднуються в єдиний тип цивільно-правових договорів, а саме — договори про надання послуг. У зв'язку з цим у цивільному законодавстві з'явилися нові види договорів про надання послуг.

© Д. Г. Степанович, 2012